

‘Ik ga niks pushen’. De mentor als redder?

Vasco Lub en Matthijs Uyterlinde

1. Inleiding

Arnaud van Sandwijck (41) woont in een ruim, smaakvol ingericht appartement in het centrum van Amsterdam. Op tafel ligt een boek van Friedrich Nietzsche. Op de achtergrond klinkt loungemuziek. Arnaud maakte carrière in het bedrijfsleven, maar benadrukt dat hij een maatschappelijk geëngageerd mens is: ‘Ik ben heel lang ondernemer geweest en daarna ben ik consultant geworden. Dat doe ik nu nog, alleen heb ik dat afgebouwd, want ik wilde wat meer in de zorg gaan werken. Eerst begeleidde ik zwaar gehandicapte kinderen, maar daar ben ik mee gestopt omdat ik verhuisde naar Amsterdam. Rond diezelfde tijd vroeg ik me af: “Kan ik wel voldoende mijn ei kwijt in mijn werk?” Ik vond van niet, ik vond dat ik maar een deel kon doen van wat ik te bieden heb. Daarom ben ik gaan werken in een project waarbij je wekelijks spreekt met een buitenlander die de Nederlandse taal beter wil gaan beheersen. Via dat project ben ik toen terecht gekomen bij het project Goal! waar ik mentor werd van Rico, een Antilliaanse probleemjongere.’

Naast zijn vrijwilligerswerk voor Goal! begeleidt Arnaud twee autistische kinderen en zet hij op vrijwillige basis zijn ervaring als ondernemer in om startende bedrijfjes te adviseren. Ten tijde van het interview liet hij het appartement naast zijn woning zelfs verbouwen tot noodopvang voor jongeren. Het mentorschap dat Arnaud voor Rico vervult, gaat verder dan het ‘steuntje in de rug’ bij het voltooien van een opleiding of het zoeken naar werk. De 19-jarige Rico heeft moeite om van drank en drugs af te blijven en is al verschillende malen met justitie in aanraking geweest. De dag voor het interview is Rico vrijgelaten uit het politiebureau. Arnaud onderhoudt voor Rico onder andere het contact met justitie en met de schuldsanering. Rico: ‘Twee weken geleden zijn we samen naar de rechtbank geweest. Toen ben ik vrijgesproken. Maar ik heb zelf gesproken. Toen zei Arnaud: “Je hebt het goed gedaan”.’

2. Fenomeen in opmars

Sociaal mentoraten, projecten waarin burgers op vrijwillige basis optreden als mentor voor leden van achterstandsgroepen, zijn de laatste jaren sterk in opmars. Arnaud behoort tot de honderden geslaagde burgers die zich in een dergelijk project inzetten om risicojongeren een rooskleuriger toekomst te bieden. Hoewel het sociaal mentoraat een lange traditie kent in de Verenigde Staten, is het in de Nederlandse samenleving een betrekkelijk nieuw fenomeen (Lub en Broekman 2006). Andere vormen van mentor- en coachingsprojecten bestaan hier al wel langer, zo zijn er al sinds de jaren tachtig buddyprojecten voor chronisch zieken; later

kwamen er vergelijkbare projecten voor psychiatrisch patiënten en maatjesprojecten voor mensen in een sociaal isolement (Uyterlinde et al. 2007a). Het sociaal mentoraat werd een ware *hype* toen het in de zomer van 2006 bovenaan de Sociale Agenda van de Volkskrant, de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) en het Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken (TSS) belandde. Lezers mochten onderwerpen agenderen, waarna een commissie van vooraanstaande wetenschappers het mentoraat uitriep tot de hoogste prioriteit. En niet alleen voor hen, want de populariteit van het sociaal mentoraat blijft groeien, getuige bijvoorbeeld het feit dat het Oranjefonds in mei van dit jaar al haar ‘Appeltjes van Oranje’ uitreikte aan mentoraatsprojecten. En daarbij meteen bekend maakte dat het fonds de komende vier jaar 16 miljoen euro in dergelijke projecten zal gaan investeren.

Voor de lezers van de Volkskrant, de samenstellers van de Sociale Agenda en voor het Oranjefonds heeft het sociaal mentoraat de glans van iets hoopvol en beloftevol. Tegen de achtergrond van de wijdverbreide bezorgdheid over de voortschrijdende segregatie in de samenleving en de sociale achterstand en schooluitval van jongeren, spreekt het beeld van de *haves* die hun wijsheid en levenservaring inzetten voor de ontwikkeling en emancipatie van de *have nots* tot de verbeelding. Vandaag de dag duiken er dan ook steeds meer sociaal mentoraatsprojecten op. Over de effecten van deze projecten is nog niet zoveel bekend. Want wat heeft een probleemjongere nu precies aan een mentor? Voorkomt het werkelijk schooluitval of afglijden in het criminele circuit?

In de Verenigde Staten is enig onderzoek verricht naar mentoraatsprojecten. Middels kwantitatief onderzoek probeerden Tierney en Grossman (2000) de hand te leggen op de effecten van het mentorproject Big Brothers Big Sisters. In een steekproef van ruim 1.100 jongeren werd de helft gekoppeld aan een mentor, het andere deel diende als controlegroep. De onderzoekers constateerden zichtbare verbeteringen bij de jongeren die werden bijgestaan door een mentor. Zo hadden de *mentees* – mentoraatsjargon voor de jongere die begeleid wordt – minder kans om alcohol of drugs te gaan gebruiken, behaalden ze hogere cijfers op school en verbeterde gedurende het programma de relatie met hun ouder of voogd. Berger en Booij (2003) onderzochten de rol van mentoring in de jeugdzorg. Ze namen een aantal mentoringprogramma's onder de loep en analyseerden data uit de Verenigde Staten en Nederland. Hun conclusie luidt dat mentoring een bescheiden, maar positief effect heeft op het functioneren van jeugdigen. Volgens de Amerikaanse psychologe Rhodes (2002) ligt het genuanceerder: het mentoraat kan de kansen van jongeren weliswaar aanzienlijk vergroten, maar in sommige gevallen pakt het juist averechts uit, bijvoorbeeld wanneer de relatie vroegtijdig wordt afgebroken of wanneer geen goede match is gemaakt tussen mentor en mentee.

Bestaand onderzoek wijst er dus op dat met het mentoraat concrete resultaten kunnen worden bereikt, maar dat nog veel onduidelijk is over de condities waaronder een succesvolle relatie tussen mentor en mentee tot stand komt. Nu mentoring ook in Nederland een hoge vlucht neemt, dringt de vraag naar het rendement van deze projecten zich sterker op. Hoe verloopt het contact tussen een mentor en mentee? En in welke mate vindt er uitwisseling van

kennis en (levens)ervaring plaats? Moet daarbij sprake zijn van een grote sociale afstand en een sterke hiërarchie, of gedijt het mentoraat juist bij de gratie van het informele en vrijblijvende karakter van de relatie? Waar sturen mentoren op aan, welke normen en waarden geven zij mee? En wat bezielt de elite om zich op te werpen als mentor van mensen die er minder goed voorstaan? In de zoektocht naar een antwoord op deze vragen voerden wij in het najaar van 2006 een verkennend kwalitatief onderzoek uit naar een viertal mentoraatprojecten. In het kader van een breder onderzoek naar de betekenis van middengroepen voor achterblijvers hebben wij daartoe mentoren en mentees uit verschillende mentoraatprojecten geïnterviewd (zie Veldboer et al. 2007).¹

Sociaal mentoraatprojecten voor jongeren en jongvolwassenen bestaan grofweg in drie soorten. De drie typen projecten hebben vaak een overeenkomstige structuur: de mentoren worden vooraf getraind, krijgen een mentorbegeleider toegewezen en er worden intervisiebijeenkomsten met andere mentoren georganiseerd. Allereerst zijn er projecten die gericht zijn op specifieke doelgroepen zoals ex-gedetineerden of inburgeraars met een taalachterstand. Het mentoraat heeft dan heel concrete doelen waaraan gewerkt wordt. Het tweede type projecten is toegespitst op de onderwijsloopbaan. Het betreft hier jongeren – veelal van allochtone afkomst – die een steuntje in de rug kunnen gebruiken om hun opleiding succesvol af te ronden. Dit type mentorschap is primair gericht op het verbeteren van de schoolprestaties van de jongeren. Het derde type kent de meest brede oriëntatie, in deze categorie vallen projecten die gericht zijn op preventie en bestrijding van sociale achterstanden en ongewenst gedrag van jongeren of jongvolwassenen. De doelgroep bestaat uit risicojongeren die dreigen te ontsporen of jongeren die moeite hebben met het richting geven aan hun leven. Het accent ligt in dit soort projecten op het ‘socialiseren’ van de mentees, door ze vertrouwd te maken met de heersende normen en waarden en alledaagse gedragsregels en omgangsvormen.

Ons onderzoek richtte zich in het bijzonder op de laatste categorie: de projecten waarin geslaagde burgers zich inzetten om kansarme of problematische jongeren en jongvolwassenen helpen om grip te krijgen op hun eigen leven. Mede vanwege haar omvang – sinds de start in 2004 zijn al meer dan 1.700 koppels geformeerd – neemt het Amsterdamse project Goal! in het onderzoek een centrale plaats in. Goal! richt zich op jongeren tussen de 13 en 23 jaar die de binding met school of werk dreigen te verliezen. Gedurende een jaar worden zij gekoppeld aan een mentor, die als taak heeft de jongere te steunen bij het realiseren van vooraf gestelde doelen, zoals het afmaken van een opleiding, het vinden van een baan, het verbeteren van taalvaardigheid of terugdringen van crimineel gedrag. De

¹ Het onderzoek ‘Steunen op het midden? Op zoek naar gangmakers voor achterblijvers’ vond plaats in het kader van het Stedelijk Innovatieprogramma (STIP) van het NICIS Institute en is uitgevoerd in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam, waarbij de UvA en MOVISIE elk een eigen deelonderzoek uitvoerden.

mentoren hebben overwegend een maatschappelijk beroepsprofiel en zijn middelbaar tot hoog opgeleid.²

Naast interviews met mentoren en mentees vonden gesprekken plaats met mentorbegeleiders en projectcoördinatoren. Het interviewmateriaal verschaft inzicht in de relatie tussen mentor en mentee: het laat zien wat het contact voor beiden oplevert en hoe zij de omgang met elkaar beleven. Daarnaast geeft het een beeld van de motivaties van de vaak succesvolle en hoog opgeleide mentoren. In dit hoofdstuk zoeken we een antwoord op de vraag welke rol ‘de elite’ via het sociaal mentoraat kan vervullen in de emancipatie van de onderklasse. Daarbij staat het perspectief van de mentor – als vertegenwoordiger van de elite – centraal, maar we putten ook uit de gesprekken met mentees. Naast Arnaud en Rico maken we daarbij kennis met twee andere mentorkoppels. Edwin is mentor is van de Marokkaanse vmbo-scholiere Salima, en Margot begeleidt de Turkse Aygul die pas een paar jaar in Nederland woont. Aan de hand van hun relaas laten we zien hoe het sociaal mentoraat in de praktijk functioneert. Tot slot staan we stil bij de potentie van het sociaal mentoraat als verheffingsinstrument: in hoeverre vormen geslaagde burgers in mentorprojecten de redding voor de onderklasse?

3. Geen formele bijles

Arnaud en Rico ontmoeten elkaar minstens een keer per week. Ze spreken af op vaste plekken in Amsterdam, zoals lunchcafé Ovidius in winkelcentrum Magna Plaza. Soms zitten ze er een half uur, soms wel twee uur. Voor Arnaud is het een logische plek omdat hij daar toch al regelmatig komt, en ook voor Rico is het een prettige locatie: ‘Het zit daar meestal bomvol met vrouwen, weet je.’ Als het nodig is spreken ze elkaar vaker per week, vertelt Rico: ‘Als ik in de shit zit, dan bel ik hem gewoon.’ Hij legt uit waarom hij op Arnaud gesteld is: ‘Hij is niet zo als andere hulpverleners. Als je met hem praat heb je niet het idee dat hij je mentor is. Hij praat met je zoals een vriend, of zoals een oom, of iemand uit de kroeg. Dat geeft jou een heel prettig gevoel. Ik zie hem gewoon als een kameraad van mij. Arnaud is ook niet de jongste, maar soms zijn we wel op een lijn. Dan denkt hij ook als een jonge jongen, dan kijkt hij ook naar mooie vrouwen. Zo is hij gewoon, dat vind ik leuk aan die man.’

Terwijl Arnaud en Rico vrij gemakkelijk hun weg vinden in de publieke ruimte, is dat voor andere mentorkoppels veel moeilijker. Edwin en Salima spreken sinds enkele maanden met elkaar af maar zijn niet verbonden aan een mentorproject. Edwin (42) is beleidsambtenaar bij de gemeente Amsterdam, Salima (16) is van Marokkaanse afkomst en zit in het laatste jaar van haar vmbo-opleiding. Meestal ontmoeten ze elkaar bij Edwin thuis of op zijn werkkamer bij de gemeente. Edwin legt uit hoe moeilijk het is om plekken te vinden waar ze zich ongestoord kunnen bewegen: ‘Zij is gesluierd en ze is ook nog eens 16, dus waar

² Naast Goal! zijn de projecten Big Brothers Big Sisters of Rotterdam, Giving Back! en Wegwijs in Nederland in het onderzoek betrokken. In totaal vonden interviews plaats met 16 mentorkoppels, waarbij mentor en mentee apart zijn geïnterviewd, en vonden gesprekken plaats met enkele mentorbegeleiders.

ga je in godsnaam met elkaar zitten? Dan kun je wel denken: “het kan ons niks schelen”, maar je voelt het wel!’

Ze kwamen met elkaar in contact toen Edwin een stagecongres op de school van Salima bezocht: ‘Ik liep al langer rond met het idee om zélf allochtonen in de Nederlandse samenleving te helpen. De leerlingen daar maakten een positieve indruk op me, er vielen veel vooroordelen bij me weg. Een klas uit het laatste jaar had een soort projectgroep en de leden daarvan moesten een stageplek hebben. Salima had binnen die groep een coördinerende rol. Ze deed dat zo goed dat ik dacht: die wil ik hebben. Ik heb haar benaderd om op mijn afdeling stage te lopen maar een stageplek had ze niet meer nodig. Dus toen zei ik: zullen we dan gewoon eens een gesprek plannen? Nou, dat vond ze leuk.’ Inmiddels ontmoeten Edwin en Salima elkaar met enige regelmaat. Ze praten over ‘van alles en nog wat’: soms gaat het over Salima’s ontwikkeling op school maar de gesprekken hebben ook betrekking op de relationele sfeer: ‘We hebben het bijvoorbeeld over problemen met haar ouders. Of over vrienden, de dingen die daarbij spelen. Of haar opa die overleden is, waar ze een goede band mee had.’ Edwin vertelt dat Salima veel in haar mars heeft, maar thuis nauwelijks positieve prikkels krijgt en niet gestimuleerd wordt om iets van haar loopbaan te maken. Hij kwam erachter dat Salima maar liefst drie talen spreekt (Nederlands, Frans en Berbers) maar eigenlijk geen enkele taal echt goed beheerst. Edwin helpt haar daarom met haar beheersing van het Nederlands.

Hun relatie omschrijft Edwin als los en informeel: van een formele bijles is geen sprake. Toch worstelt hij met het spanningsveld tussen een vrijblijvende en meer sturende houding. Enerzijds wil hij zijn mentee iets meegeven, anderzijds waakt hij voor betutteling: ‘Ik ga niks pushen. Ik wil geen paternalistische houding, ik ben al zoveel ouder. Zij moet het bij mij leuk vinden. Als het een klasje wordt, dan lukt het niet.’ Dit dilemma troffen we in het onderzoek bij meer mentoren aan: ze proberen de relatie gelijkwaardig te houden, maar willen ook sturend en corrigerend kunnen optreden als dat nodig is. Veel mentoren ervaren het als een wankel evenwicht: wanneer laat je de teugels vieren en wanneer trek je ze aan? Is de mentor te streng, dan wijst de mentee de geboden hulp af. Is hij te ‘soft’, dan wordt de mentee onvoldoende geprikkeld en draagt het mentoraat nauwelijks bij aan de ontwikkeling van de mentee.

Het ontbreken van een duidelijke gezagsverhouding kan ertoe leiden dat de hulp van de mentor soms niet ‘aankomt’. Edwin vertelt dat Salima verschillende keren niet inging op de adviezen die hij aanreikte en de hulp die hij haar aanbod. Zo gaf hij haar een boekje over het benutten van kernkwaliteiten maar daar heeft ze nog niet in gelezen. Maar Edwin heeft begrip voor de complexiteit van Salima’s situatie – de contrasten tussen school- en de thuissituatie, haar positie als jonge moslima in de Nederlandse samenleving – en hij stelt zich daarom geduldig op. Bovendien gaat het hem erom dat Salima zélf richting geeft aan haar leven: ‘We hebben bijvoorbeeld afgesproken dat ik haar werkstukken corrigeer. Maar daar houdt ze zich niet aan. Nou dat moet ze dan zelf maar weten. Ik ga er niet aan trekken, je moet tenslotte uitkijken dat je die zorg niet overneemt.’

Ook Margot (52), directrice van een Amsterdams architectenbureau, heeft die ervaring. Via Goal! werd ze mentor van Aygul (18), een Turkse mbo-scholiere die ondersteund wil worden bij het voltooien van haar opleiding omdat ze daarna de hbo-opleiding sociaal-pedagogisch werk wil gaan doen. Toen ze was overgegaan naar de examenklas kocht Margot een cadeautje: 'Ik heb met heel veel moeite een boek uitgezocht over een Marokkaans meisje die net in Nederland is en over hoe moeilijk het allemaal is. Het moest een beetje op een makkelijk niveau lezen, dus ik heb het bij de kinderboekwinkel gekocht. Dat had ik daar gevraagd. Het was ook best lastig, want er mocht ook geen seks in voorkomen en weet ik veel wat. Maar ik weet nog niet of ze het al gelezen heeft.' Net als Edwin predikt Margot geduld: 'Ik moet eigenlijk eens vragen of ze al een stukje gelezen heeft. Want ze zei dat ze in Turkije wel boeken las, in het Turks. Dus misschien dat het wel in haar profiel past, maar dat het er hier niet zo van komt.'

4. Stille codes

Het vriendschappelijke karakter van de mentorrelatie kan dus op gespannen voet staan met de ambitie om de mentee vooruit te helpen. Het interviewmateriaal maakt tegelijk duidelijk dat in veel relaties actief cultureel kapitaal wordt overgedragen: de gedragscodes, omgangsvormen en conversatie die van belang zijn om vooruit te komen in het onderwijs of op de arbeidsmarkt. Met dit antropologisch cultuurbegrip doelen we op de vorm van inlijving die in het Frans *culture*, in het Duits *Bildung* en in het Engels *cultivation* heet, en die, voorzover zij inprenting en assimilatie veronderstelt, tijd kost (Bourdieu 1989). Het gaat bijvoorbeeld om culturele aspecten die in het dagelijks leven van geslaagde burgers vrij vanzelfsprekend zijn maar soms vrijwel afwezig zijn in het leefmilieu van veel kansarme mentees. Zoals het op tijd verschijnen voor een afspraak, iemand op de hoogte stellen wanneer je verhinderd bent voor een afspraak, het hanteren van conversatietechnieken, of dat het van respect getuigt als je iemand aankijkt in een gesprek. Cultuurpsycholoog De Ruijter (2006: 77) vergelijkt de doorwerking van cultuur in de maatschappij met de wind: 'onzichtbaar, maar zeer behulpzaam als je hem goed in de zeilen krijgt'. Hoewel bij vrijwel alle koppels concrete doelstellingen worden geformuleerd, zoals het afmaken van de school of een betere beheersing van de Nederlandse taal, staat in de praktijk vaak de overdracht van deze 'stille codes' centraal.

Om te zorgen dat hun mentee de wind in de zeilen krijgt, proberen mentoren op verschillende manieren cultureel kapitaal over te dragen. Bijvoorbeeld door ze vertrouwd te maken met de in de maatschappij heersende normen en waarden, die soms sterk contrasteren met de houding (attitudes) van de mentee. Zo proberen mentoren hun mentee bijvoorbeeld meer tolerantie bij te brengen jegens bepaalde bevolkingsgroepen (bijvoorbeeld homoseksuelen) en diens acceptatie van moderne waarden in de Nederlandse samenleving te vergroten (zoals de gelijkheid van mannen en vrouwen). Doel van het mentoraat voor Aygul was het verbeteren van haar beheersing van de Nederlandse taal. Maar volgens Margot is haar

Nederlands behoorlijk goed, zeker voor iemand die nog niet zolang in Nederland woont, en daarom richt zij zich bewust op andere onderwerpen. Margot omschrijft zichzelf daarbij als een ‘gids voor het Nederlandse landschap’: ‘Ik vertel haar hoe wij dingen doen hier, wat de leuke dingen zijn. En misschien ook wat van literatuur, en iets over film ofzo. Niet zozeer cultuur in de zin van theater, musea. Maar vooral: hoe ga je met elkaar om, hoe kom je aan een stage, hoe solliciteer je... de dingen dus die je nodig hebt om verder te komen in de wereld.’

De overdracht van cultureel kapitaal vindt vaak plaats op speelse en ontspannen wijze – het mentoraat moet immers geen verplichting worden. Maar soms besluiten mentoren juist de confrontatie met hun mentee aan te gaan, door stille codes expliciet te maken. Zo vertelt Arnaud hoe hij Rico duidelijk maakte dat je vrouwen met respect moet behandelen: ‘Hij heeft een vaste vriendin, maar als je er vier of vijf anderen bij hebt, schijnt dat in zijn cultuur redelijk normaal te zijn. Want hij zegt: jij eet toch ook niet iedere dag boerenkool? Dus dat is gewoon in die cultuur. Ik heb daar verschillende gesprekken met hem over gevoerd, maar ik drong niet tot hem door. Bij [lunchcafé] Ovidius zaten toen twee Marokkaanse of Turkse meisjes, ik ben naar ze toe gegaan en heb verteld dat ik die jongen begeleid. En dat ik hem probeer uit te leggen dat vrouwen het niet pikken als je nog andere vriendinnen hebt. Ze zeiden: “Ok, dat willen we hem best vertellen!” Dus hij kreeg de wind van voren van beide dames, ik zag hem daar met een rood hoofd zitten... Ik heb het later ook voor hem omgedraaid. Ik zei: denk je eens in dat jouw vriendin een ander erbij heeft. “Dan geef ik haar een rotschop”, zei hij.’ Het stemde Rico tot nadenken, bekeek hij: ‘De laatste vier, vijf maanden ben ik geeneens vreemdgegaan. Terwijl voorheen... op een gegeven moment was die tank leeg en dan moest ik weer gaan tanken. Totdat Arnaud een beetje diep met me is gaan praten, en mij voor schande heeft gezet bij Ovidius. Toen ben ik het gaan inzien, van dat kan niet.’

Naast het overdragen van normen en waarden en sociale vaardigheden, geven mentoren hun mentee ook tal van praktische tips en laten ze hem of haar profiteren van hun kennis en sociale netwerken. Ze vergroten zo het sociaal kapitaal van de mentees: de hulpbronnen (tijd, geld, sociale contacten) die iemand weet te destilleren uit zijn of haar sociale netwerk (Portes 1995). Arnaud hielp Rico bijvoorbeeld met het vinden van woonruimte in een begeleid-wonenproject en hij leerde hem zorgvuldig met geld om te gaan. Rico: ‘Als mijn salaris komt, betaal ik mijn huur en mijn rekeningen. Hij zei: het geld dat je overhoudt deel je in vieren en dat is waar je per week van gaat leven. Zo doe ik het nu.’ Edwin vertelt dat hij Salima wil helpen haar competenties verder te ontwikkelen; hij is gecharmeerd van Salima’s assertieve houding, maar hij ziet ook dat ze daardoor soms teveel hooi op haar vork neemt. Via het mentoraat helpt hij haar bijvoorbeeld in het contact met instanties. ‘De woorden die ze soms gebruikt, daar hoor ik Nederlandse instanties al moeilijk over doen. Ze ging de studiefinanciering bellen en toen zei ze: “Kunnen we niet iets regelen?” De studiefinanciering pakt dat natuurlijk helemaal verkeerd op. Daar moet je gewoon andere woorden voor gebruiken. Dat zijn dus hele *basic* dingen.’

5. De geschiedenis herhaalt zich

Voor we ingaan op de potentie van het sociaal mentoraat als verheffingsinstrument, keren we terug naar een andere vraag die we aan het begin van dit hoofdstuk opwierpen: wat bezielt de elite om zich op te werpen als mentor van mensen in een kansarme positie? Hoewel de mentoren uit ons onderzoek afkomstig waren uit uiteenlopende sectoren en beroepen, legden ze allemaal een sterk sociaal engagement aan de dag. Veel mentoren waren gepokt en gemazeld in het vrijwilligerswerk. Vrijwel alle mentoren uitten hun bezorgdheid over de segregatie en sociale achterstand van groepen jongeren. Voor velen was dit een belangrijke drijfveer om mentor te worden. Deze mentoren vinden hun motivatie in de maakbaarheid van een kleine wereld: aan alle grote maatschappelijke problemen kun je zelf weinig doen maar je kunt wel je steentje bijdragen door een probleemjongere te begeleiden (Uyterlinde 2006). Deze persoonlijke inzet van geslaagde burgers voor minder bedeelde medeburgers roept de situatie in Europa en de Verenigde Staten aan het begin van de twintigste eeuw in herinnering. Ook toen heerste onder de middenklasse en de elite grote bezorgdheid over de gevolgen van verstedelijking, immigratie en sociale achterstand van bevolkingsgroepen. En ook toen wachtte de gegoede burgerij niet af tot de overheid deze problemen oploste, maar kwam men zelf in actie.

Robert Putnam (2000) spreekt over de ‘gilded age’ aan het einde van negentiende en het begin van de twintigste eeuw, waarin nieuwe vormen van burgerinitiatief ontstonden. Om sociale achterstanden te bestrijden schonken burgers niet alleen middelen aan goede doelen, bijvoorbeeld aan kerkelijke organisaties en filantropische instellingen, maar de elite probeerde ook zélf de onderklasse te verheffen. Door in contact te treden met minder bedeelde, hoopten ze de maatschappelijke kansen van de onderklasse te kunnen vergroten. Sociaal contact vormde dus een breekijzer tegen sociaaleconomische achterstanden: het moest leiden tot uitwisseling van sociaal en cultureel kapitaal, waardoor kansarmen hun horizon verbreden en nieuwe ambities ontwikkelen. Putnam geeft het voorbeeld van de ‘settlement houses’ waarin jonge, idealistische mannen en vrouwen zich gedurende enkele jaren vestigden in achterstandswijken om de bewoners beschaving, cultuur en ‘moral uplift’ mee te geven. Ook de eerste mentoraatsprojecten stammen uit deze periode. Big Brothers Big Sisters startte in 1904 toen Ernest Coulter, een griffier voor de rechtbank van New York, de gelijknamige stichting oprichtte om kinderen die in aanraking waren gekomen met justitie op het rechte pad te brengen. Dit initiatief zou in honderd jaar uitgroeien tot een internationale organisatie die in meer dan 35 landen actief is.

6. Waan van de dag of wondermiddel?

Zijn mentoraatsprojecten een effectief middel in de strijd tegen segregatie en sociale achterstand of fungeren ze slechts als doekje voor het bloeden? Vormt het mentorschap van

geslaagde burgers de sleutel tot de emancipatie van de onderklasse? Het eerdergenoemde wetenschappelijk onderzoek legt bloot dat mentoring positieve resultaten kan opleveren (Grossman en Tierney 2000; Dubois et al. 2002; Berger en Booij 2003). Ook ons eigen onderzoek laat zien dat het sociaal mentoraat een waardevolle bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van jongeren die dreigen te ontsporen of jongeren die een steuntje in de rug kunnen gebruiken (Uyterlinde et al. 2007b). Verschillende mentees in ons onderzoek slaagden er (mede) dankzij de steun van de mentor hun opleiding af te maken, velen verbeterden hun beheersing van de Nederlandse taal en hun kennis van de samenleving. Enkelen mentees vonden zelfs een vaste baan. Deels helpt het mentoraat de mentees dus direct omhoog op de maatschappelijke ladder. Deels ook tekent de positieve ontwikkeling zich indirect af, in de vorm van netwerkverbreding en horizonsverruiming.

Arnaud, Edwin en Margot hebben het gevoel dat ze werkelijk het verschil maken in de ontwikkeling van hun mentee. Zo vertelt Margot dat het contact met Aygul haar veel voldoening geeft – ‘het is zo’n leuk meisje’ – en dat het mentoraat haar bovendien aan het denken heeft gezet over de verschillen in de samenleving: ‘We wonen allemaal bij elkaar in de buurt, maar je kent elkaar niet. Dat vind ik echt raar, maar misschien ligt dat aan mij.’ Edwin verklaart zich een rijker mens te voelen dankzij de band met Salima: ‘Ik kijk nu vrijer en opener naar iemand die gesluierd is.’ Zelf woont hij in het sjeke Amsterdam-Zuid – ‘de witte strip’ – en dankzij Salima maakte hij kennis met de leefwereld van een Marokkaanse migrantenfamilie, een paar kilometer verderop in Geuzenveld. Het mes snijdt dus aan twee kanten: zowel voor mentor als mentee is het mentoraat een verrijking.

Bij de vraag of het sociaal mentoraat kan worden ingezet als verheffingsinstrument plaatsen wij echter vier belangrijke kanttekeningen. Ten eerste is het bereik van mentoraatsprojecten beperkt. In 2006 lanceerde de Volkskrant een website met een overzicht van mentorprojecten in Nederland. Het aantal projecten is de afgelopen jaren snel gestegen, maar wie een blik werpt op de landkaart met projecten, telt nog steeds maar enkele tientallen mentorprojecten. Exacte cijfers van het aantal mentoren zijn niet beschikbaar, maar het zijn er zeker niet meer dan enkele duizenden. Blijkbaar voelt slechts een klein deel van de elite zich aangetrokken tot projecten waarin ze een persoonlijke band opbouwen met iemand in een achterstandssituatie.

In de tweede plaats is niet iedereen uit het juiste hout gesneden om zich als mentor in een taai begeleidingstraject met een risicjongere te storten: wie ongeduldig of lichtgeraakt is, wint moeizaam het vertrouwen van een kwetsbare of koppige mentee. Rhodes (2002) concludeert dat mentoren van grote betekenis kunnen zijn voor het verbeteren van de sociale en cognitieve vaardigheden van jongeren, maar dat een incompetent mentor juist schade kan aanrichten bij een kwetsbare jongere. Om jonge mensen verder op weg te helpen is empathisch vermogen, tact en geduld nodig. Een mentor vertelde dat ze zich soms verbaasde over andere mentoren met wie ze tijdens de training bij Goal! kennismakte: ‘Heel veel van die mensen [mentoren] zijn eigenlijk zoekende naar zichzelf. Ze leren een hoop over zichzelf,

en dat is ook nodig, anders kan je nooit iemand begeleiden. Maar er zitten veel labiele gevallen bij, waarvan je je afvraagt: moet die nou een kind gaan begeleiden?'

Andersom is het sociaal mentoraat ook niet voor iedere risicojongere weggelegd – de derde kanttekening. Afgezien van Rico, geldt voor het overgrote deel van de mentees uit ons onderzoek dat ze geen drugs gebruikten en niet met justitie in aanraking waren geweest. Het mentoraat is als verheffingsinstrument beter geschikt voor jongeren die *dreigen* af te glijden, dan voor notoire probleemjongeren die met grote regelmaat in aanraking komen met jeugdzorg of politie en justitie. Want om te kunnen profiteren van het mentoraat, moet een jongere enigszins kunnen reflecteren op zijn persoonlijke situatie en kunnen inzien wat het mentoraat hem kan opleveren. Bovendien moet de jongere bereid zijn zich open te stellen voor een langdurig en intensief persoonlijk contact met een vreemde. Die sensitiviteit ontberen veel jongeren die baat zouden kunnen bij het mentorschap. Juist de meest problematische groepen – in termen van schooluitval, criminalisering en radicalisering – kunnen minder goed met mentorprojecten worden geholpen.

De vierde kanttekening heeft te maken met de organisatie van mentoraatsprojecten. Daaraan valt nog veel te verbeteren. Zo ontbreekt het soms aan gedegen screening en training van mentoren voorafgaand aan het traject, en is er voor de mentoren vaak onvoldoende rugdekking in de vorm van professionele ondersteuning. Verschillende mentoren verklaarden soms het gevoel te hebben er alleen voor te staan en slechts sporadisch een levensteken van de mentorbegeleider te vernemen. Arnaud: 'De enige keer dat ik iets van mijn mentorbegeleider hoorde, was toen hij vertelde dat ik een andere mentorbegeleider kreeg. Maar voordat ik die ooit had gesproken, kreeg had ik alweer een andere.' Ook ontbreken vaak heldere richtlijnen of protocollen om tot de juiste match tussen mentor en mentee te komen. De koppels worden dan geformeerd op basis van een kort intakegesprek waarna de coördinator 'op gevoel' mentoren en mentees aan elkaar koppelt. Het is onduidelijk hoeveel koppels door *mismatching* uiteen vallen, maar volgens Rhodes (2002) ligt het uitvalpercentage in de eerste maanden in sommige Amerikaanse projecten op vijftig procent.

Veel mentoraatsprojecten zijn op een tamelijk lichte manier opgetuigd. SCP-directeur Paul Schabel (2006) ziet deze 'lichtheid' als een succesfactor van mentoraatsprojecten: hij acht het niet raadzaam om projecten sterk te formaliseren, omdat ze daarmee hun spontane karakter en aantrekkelijkheid zouden verliezen. Wij constateren juist dat de lichte manier waarop mentoraatsprojecten zijn opgetuigd, de oorzaak is van veel problemen in de uitvoering en van gebrekkige ondersteuning. Dit is zorgelijk, omdat mentoren soms geconfronteerd worden met kwesties en dilemma's die fors ingrijpen in de privé-sfeer. Wat doe je bijvoorbeeld als je mentee dakloos wordt en de mentorbegeleider niet thuis geeft? Professionele ondersteuning en structurering van het mentorcontact is daarom wel degelijk van belang. Ook onderzoek van Dubois et al. (2002) wijst uit dat mentoringprogramma's waarin sprake is van doorgaande training en begeleiding – zowel voorafgaand aan als tijdens het traject – betere resultaten behalen dan programma's waarin dit niet het geval is. Een

curcus bij de start van het begeleidingstraject is dus niet voldoende. Juist gedurende het traject moeten mentoren kunnen terugvallen op begeleiding en ondersteuning.

Hoewel mentoring onder bepaalde condities een positieve bijdrage levert aan de ontwikkeling van risicojongeren, moet het effect ervan op het niveau van de samenleving niet worden overschat. Dat effect kan evenwel worden geoptimaliseerd door mentoraatsprojecten verder te ontwikkelen. Niet alleen door te investeren in stevige begeleiding en ondersteuning van mentoren, maar ook door onderzoek te verrichten naar de condities waaronder de relatie tussen mentor en mentee succesvol is. Welke interne en externe factoren beïnvloeden de relatie tussen mentor en mentee? Welke rol spelen leeftijd, etniciteit en geslacht in de koppeling tussen mentor en mentee? Is een grote sociale afstand gunstig voor de overdracht van sociaal en cultureel kapitaal of is juist een kleine afstand vruchtbaarder (zie ook Veldboer et al. 2007)? En hoe kunnen selectie- en matchingsprocedures voor mentoren én mentees worden verfijnd? Zolang *evidence based* kennis hieromtrent vrijwel ontbreekt, mag mentoring niet worden opgeblazen tot panacee voor ontsporende of desintegrerende jeugd – zoals de Sociale Agenda van de Volkskrant zomer 2006 kopte: ‘Een mentor voor iedere probleemjongere’. Naast goed onderwijs en slagvaardige jeugdhulpverlening, kan het sociaal mentoraat echter een waardevolle bijdrage leveren aan het vergroten van de maatschappelijke kansen van jongeren – en zodoende de sociaaleconomische en etnisch-culturele verschillen in de samenleving verkleinen.

Vasco Lub en Matthijs Uytterlinde zijn werkzaam bij MOVISIE, kennisinstituut voor maatschappelijke ontwikkeling.

Om privacy-redenen zijn de namen van mentoren en mentees gefingeerd.

Literatuur

Berger, M.A. & Y.S. Booij (2003). *Mentoring in de jeugdzorg. Pedagogiek, 1*, 40-53

Bourdieu, P. (1989). *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Amsterdam: Van Gennep.

DuBois, D.L., B.E. Holloway, J.C. Valentine & H. Cooper (2002). Effectiveness of Mentoring Programs for Youth: A Meta-Analytic Review. *American Journal of Community Psychology, 30*, 157–197.

Lub, V. & L. Broekman (2006). *De belofte van het sociaal mentoraat. TSS. Tijdschrift voor sociale vraagstukken, 12*,: 12-16.

Portes, A. (1995). ‘Economic Sociology and the Sociology of Immigration: a Conceptual Overview’. In: A. Portes (ed.). *The Economic Sociology of Immigration*. New York: Russel Sage.

In: TSS Jaarboek 2007: *Gaat de elite ons redden? De nieuwe rol van de bovenlaag in onze samenleving* Krijn van Beek en Marcel Ham (red.) Van Gennep Amsterdam, december 2007

Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Rhodes, J.E. (2002). *Stand by Me. The Risks and Rewards of Mentoring Today's Youth*. Cambridge: Harvard University Press.

Ruijter, D. de (2006). 'Kansen voor sociale mobiliteit. De rol van cultuurverschillen in school en bedrijf' In: G. van den Brink (red.), *Culturele contrasten*. Amsterdam: Bert Bakker.

Schnabel, P. (2006). 'Een mentor moet je niet krijgen, maar zélf zoeken'. *de Volkskrant*, 16 september 2006.

Tierney, J.P. & J.B Grossman (2000). *Making a Difference. An Impact Study of Big Brothers Big Sisters*. Philadelphia: Public/Private Ventures.

Uyterlinde, M. (2006). *Geen civil society zonder professionals. Vitale Stad*, 10, 12-13.

Uyterlinde, M., K. Neefjes & R. Engbersen (2007a). *Welzijn versterkt burgerschap*. Utrecht: MOVISIE.

Uyterlinde, M., R. Engbersen & V. Lub (2007b). 'Het sociaal mentoraat als domein van contactlegging'. In: L. Veldboer, M. Uyterlinde, J.W. Duyvendak, R. Engbersen & V. Lub, *Steunen op het midden? Op zoek naar gangmakers voor achterblijvers*. Den Haag: NICIS (te verschijnen).

Veldboer, L., M. Uyterlinde, J.W. Duyvendak, R. Engbersen & V. Lub (2007). *Steunen op het midden? Op zoek naar gangmakers voor achterblijvers*. Den Haag: NICIS (te verschijnen).